

DEEL II

DE TOPONIMIE

1. HET NUT VAN DE TOPONIMIE

Een zoeker die de geschiedenis van een gemeente aanpakt, moet talrijke en veelsoortige documenten exciperen. In de meeste geschreven bronnen ontmoet hij niet alleen historische gegevens, maar ook plaatsnamen. Deze namen komen in de eerste plaats bij de taalkunde terecht. Het zoeken naar een verklaring verschaft ons een inzicht in de vroegere naamgeving. De studie van de toponiemen verruimt de kennis van het middelnederlands. Door sommige namen met elkaar te vergelijken, slaagt men er soms in ondoorzichtige termen te interpreteren.

Alleen reeds om deze redenen mag men niet nalaten om, bij het exciperen van de documenten, al het toponimisch materiaal te noteren. Maar de toponomie behoort o.i. niet alleen bij de filologie. Men moet meer halen uit de plaatsnamen. Talrijke toponiemen zijn immers belangrijk voor de topografie en de geschiedenis van een streek: ze verschaffen inzicht in de vroegste landwinning en ontginning; ze bevorderen de kennis van het vroegere landschap en van de verdwenen bewoning; ze helpen de geschiedenis van een gemeente opbouwen; ze illustreren de studie van de feodaliteit.

Omwille van de laatst opgesomde voordelen, aarzelen we dan ook niet om in het alfabetisch register enkele namen in te voegen, die taalkundig gezien misschien geen echte toponiemen zijn. Dank zij die vormgeving kunnen we een paar elementen, die in een vroegere dorpsgemeenschap belangrijk waren, b.v. kerk, smisse, wagenmakerij, herberg, uitvoeriger bespreken en situeren. Anderzijds voegen we bij sommige toponiemen citaten in, die moeilijk in deel I te pas komen, maar die toch nuttige topografische of historische wetenschap bijbrengen.

Het is nodig dat men, voor zover het mogelijk is, de plaatsnamen op de kadasterkaart van de gemeente situeert. De precieze lokalizatie van een weide, een akker, een hoeve, een brug, helpt bij de interpretatie van de naam. Het gebeurt dat een term, die in een bepaalde gemeente niet kan opgelost worden, later toch duidelijk wordt. Ook de kennis van de lokale geschiedenis is nodig bij de verklaring van sommige plaatsnamen. We beklemtonen dus nog eens de wisselwerking tussen de geschiedenis en de topografie enerzijds, en de toponimie anderzijds.

2. ALGEMEEN OVERZICHT

Er zijn te Heist omzeggens geen namen uit de schorretijd overgebleven. Maar de landwinning bracht de termen *dijk*, *polder*, *waal*, *sluis* en *watering*. Een *ede*, een *vliet*, of een *ader* is meestal een natuurlijke waterloop. De onderdelen van het net van waterwegen worden *watgang*, *vaart*, *kanaal* of *sas* genoemd. Langs de zeeoever vindt men *duinen*, *pannen*, *hoofden*.

Een verkeersweg, die door de gemeenschap aangelegd werd en bijgevolg door het waterschap onderhouden werd, draagt in oudere topografische bronnen de naam *heerweg*; de term *straat* is later ingevoerd. Landwegjes heten *stie*, *wegel*, *sloppen* of *slag*. Waar een weg een waterloop kruist, daar ligt een *heule* of *brug*.

Een woonkern is een *dorp*; een onderdeel van het grondgebied is een *hoek* of *jegenode*. Aan een grotere of kleinere hoeve gaf men de naam *hofstede*, aan een eenvoudige woning de naam *huis*. Een bedrijf kon een *molen*, een *smisse*, een *wagenmakerij*, een *brouwerij*, of een *herberg* zijn. De kristianizatie bracht de termen *kerk*, *kapel*, *school*. Tenslotte verschenen in de oprijzende badstad bedrijven, die *gasthof*, *hotel* of *pavillon* genoemd werden, en straten die *laan*, *plein* of *rampe* heetten.

In afzonderlijke topografische dokumenten, vooral in de registers van de kerkfabriek, staan verscheidene percelen met hun naam ingeschreven, omdat de ontvanger ze dank zij deze bepaling gemakkelijker kon lokalizeren. Het lijkt in elk geval geen twijfel dat de boeren de meeste van hun akkers en weiden met een naam aan-

duidden. We vinden het dan ook zeer spijtig dat de landmeters, bij het opstellen van de ommelopers van de wateringen, zo weinig percelnamen vermelden.

Toch hebben we te Heist een behoorlijk aantal landnamen kunnen verzamelen. Grotere percelen worden *land*, *hof*, *leen* of *stuk* genoemd. Een smalle strook grond heet *string* of *streep*. Naargelang de oppervlakte gebruikte men de termen *gemet* of *lijn*. Andere bepalingen slaan op de vorm van het perceel. Een *weide* is een *bilk*, een maaiveld een *maat*, een daringput een *moere*. Het eerste lid van een toponiem is vaak de naam van vroegere gebruiker of eigenaar.

Onze toponimische studie beslaat het grondgebied van de oorspronkelijke parochie Heist, dus ook het gewest dat in 1900 bij Zeebrugge gevoegd werd. Anderzijds worden de plaatsnamen uit de wijk het Sas, die van Lissewege naar Heist overgegaan is, wel in ons register ingelast. We trekken onze studie door tot omstreeks 1900. Maar het was absoluut niet mogelijk — en zeker niet onze bedoeling — om alle namen van hotels, villa's en handelszaken, die in het vierde kwart van de 19de eeuw opkwamen, op te zoeken en te verwerken.

De kadasterkaart heeft Heist in drie sekties verdeeld. Sektie A ligt ten westen van de Kerkstraat A en de Ramskapellestraat A, d.w.z. ten westen van de huidige Heistlaan. Sektie B omvat het 25ste, 26ste, 27ste en 31ste Eie geheel, en het 31ste Eie totaan de Westkapellewegader. Het oostelijk deel van Heist vormt

Sektie C. Waar het ook mogelijk is, vermelden we bij het perceel het kadasternummer.

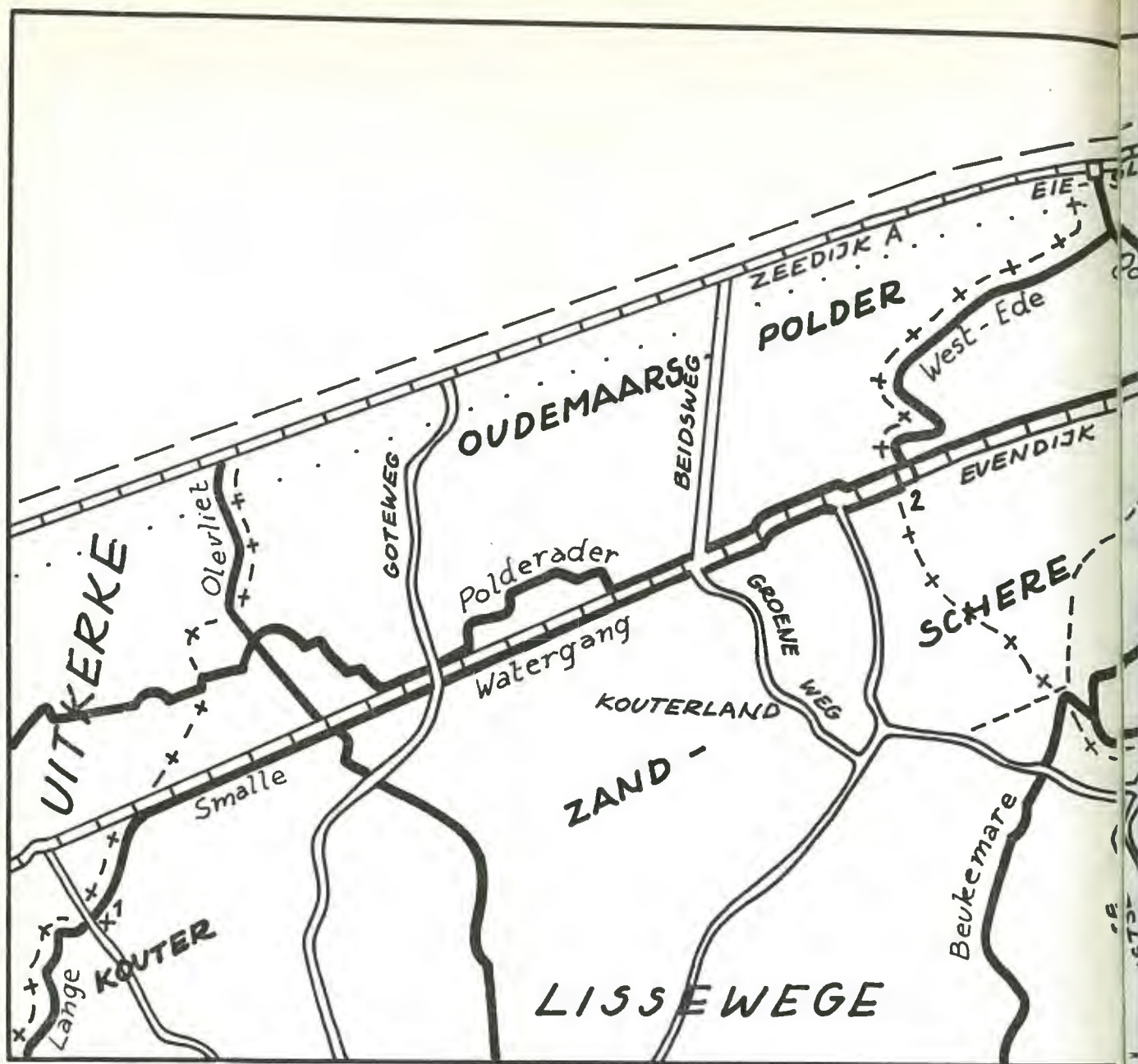
Naar het voorbeeld van Dr. M. Gysseling¹ verkiezen we, bij de alfabetische rangschikking, de moderne spelling van de plaatsnamen. Die regel kan men echter moeilijk toepassen, wanneer het eerste lid een middeleeuws klinkende persoonsnaam is. Verder hebben we de Franse toponiemen, die we in het gemeentearchief van het vierde kwart van de 19de eeuw aantreffen, in de lijst opgenomen. We laten die namen onvertaald.

Het alfabetisch register bevat 450 toponiemen. Daaronder zijn er ca. 180, die bij De Flou voorkomen. Het is duidelijk dat De Flou en zijn medewerkers niet alle historische en topografische bronnen konden bereiken. Wie is tot zoiets in staat? In onze eerste toponimische studie ontbreken tientallen Heistse plaatsnamen, omdat we vele en nuttige documenten toen nog niet kenden. Sedertdien registreerden we tientallen onbekende toponiemen uit de rekeningen van Eiesluis, van de parochie, en van de kerk, en uit de registers van het Brugse Vrije en van de kerkfabriek. Verder leverde het archief van de gemeente 75 plaatsnamen, die met de badstad opgekomen zijn.

De namen van dijken, wegen, en waterlopen staan op de kaarten. De percelen worden aangeduid met hun volgnummer uit het alfabetisch register. In de kommentaar vermelden we bij elk perceel, dat kan gelokaliseerd worden, het nummer van het begin, d.i. sectie van een waterschap. De lezer gaat op de volgende manier te werk om een toponiem op de kaarten te vinden. Hij leest b.v. : 123. HOGE LEEN... perceel in het 25ste Eie... B 116-117. Het geciteerde perceel staat als nr 123 aangeduid in de genoemde sectie van Eiesluis, en bezit het bedoelde kadasternummer. Het is dus nodig dat men de ligging van de beginnen goed instudeert.

Tenslotte wijzen we nog op het volgende. De Flou vermeldt ook de namen van de banken en van de geulen vóór de Vlaamse kust. Zulke namen nemen we niet op, omdat de zeetoponiemen een afzonderlijk onderwerp uitmaken. Het is echter de hoogste tijd dat men de namen van de hoogten en diepten vóór de Vlaamse, Zeeuwse, Hollandse en Friese kust zorgvuldig noteert en lokalizeert. Zoniet dreigen vele interessante namen, waarvan enkele reeds in middeleeuwse bronnen vernoemd worden, spoorloos te verdwijnen.

¹ M. Gysseling, *Toponymie van Oudenburg, Glossarium*, p. 110-236.

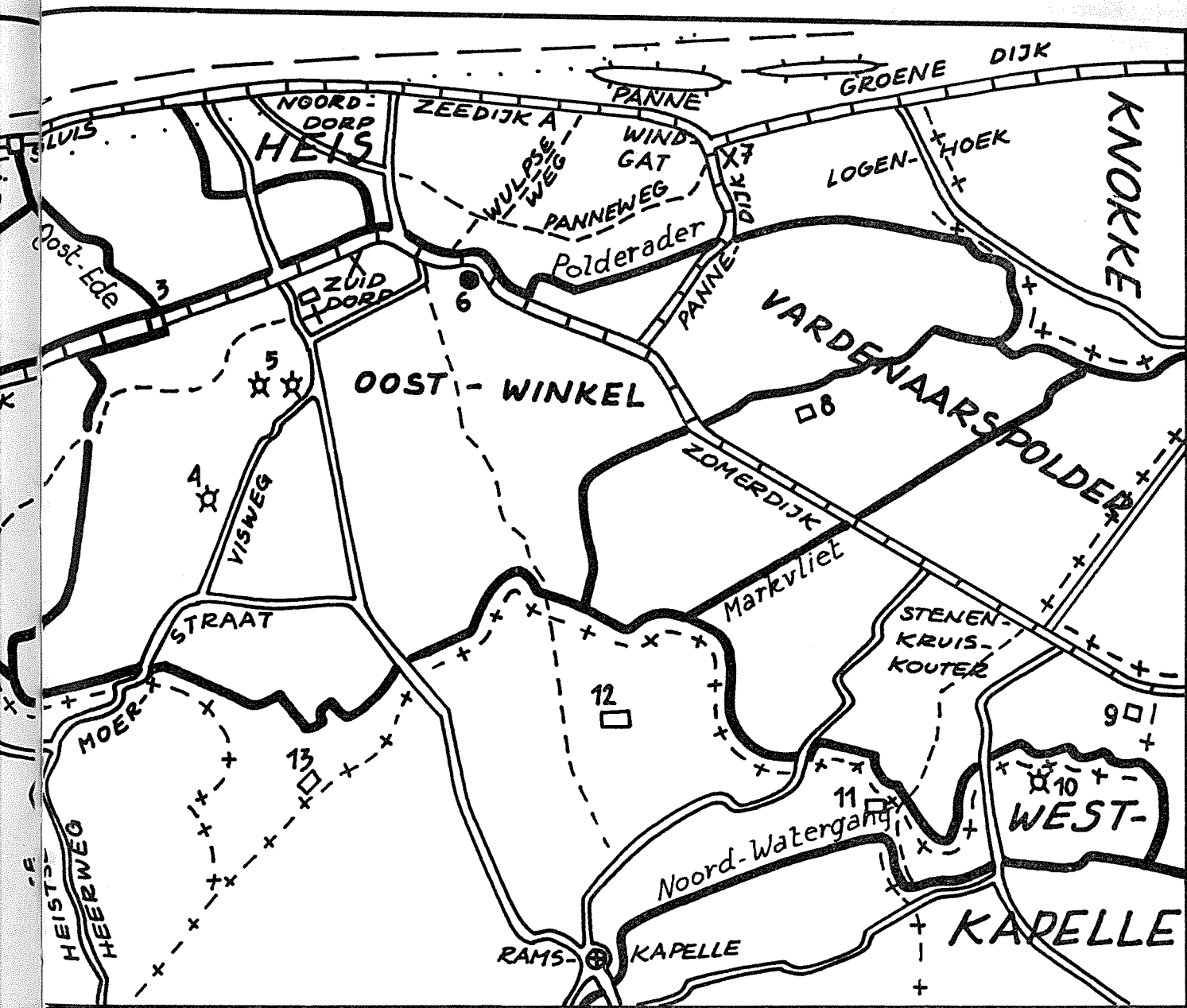

3. TOELICHTINGEN BIJ DE KAARTEN

Kaart nr 1 : Heis en de omgeving ca. 1300

(Schaal : 1 cm = 200 m)

Binnen de Evendijk bevindt zich het Zuiddorp (Koudekerke) en de Zuidmolen. We lokaliseren ook de drie kouters, die we onder nr 358 van het Toponimisch Register bespreken. Buiten de Evendijk ligt de oudste zeedijk van de Oudemaaerspolder, en daarachter het Noorddorp (Heis). Bij het dorpje Windgat staat de Logenhoekmolen. De puntenlijn beduidt de huidige zeeoever.

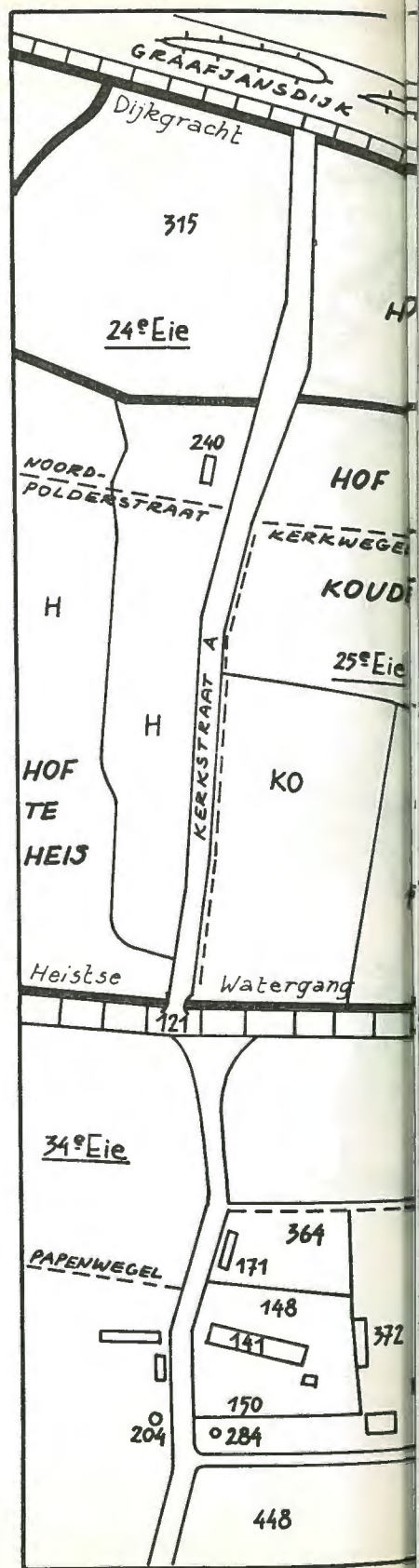

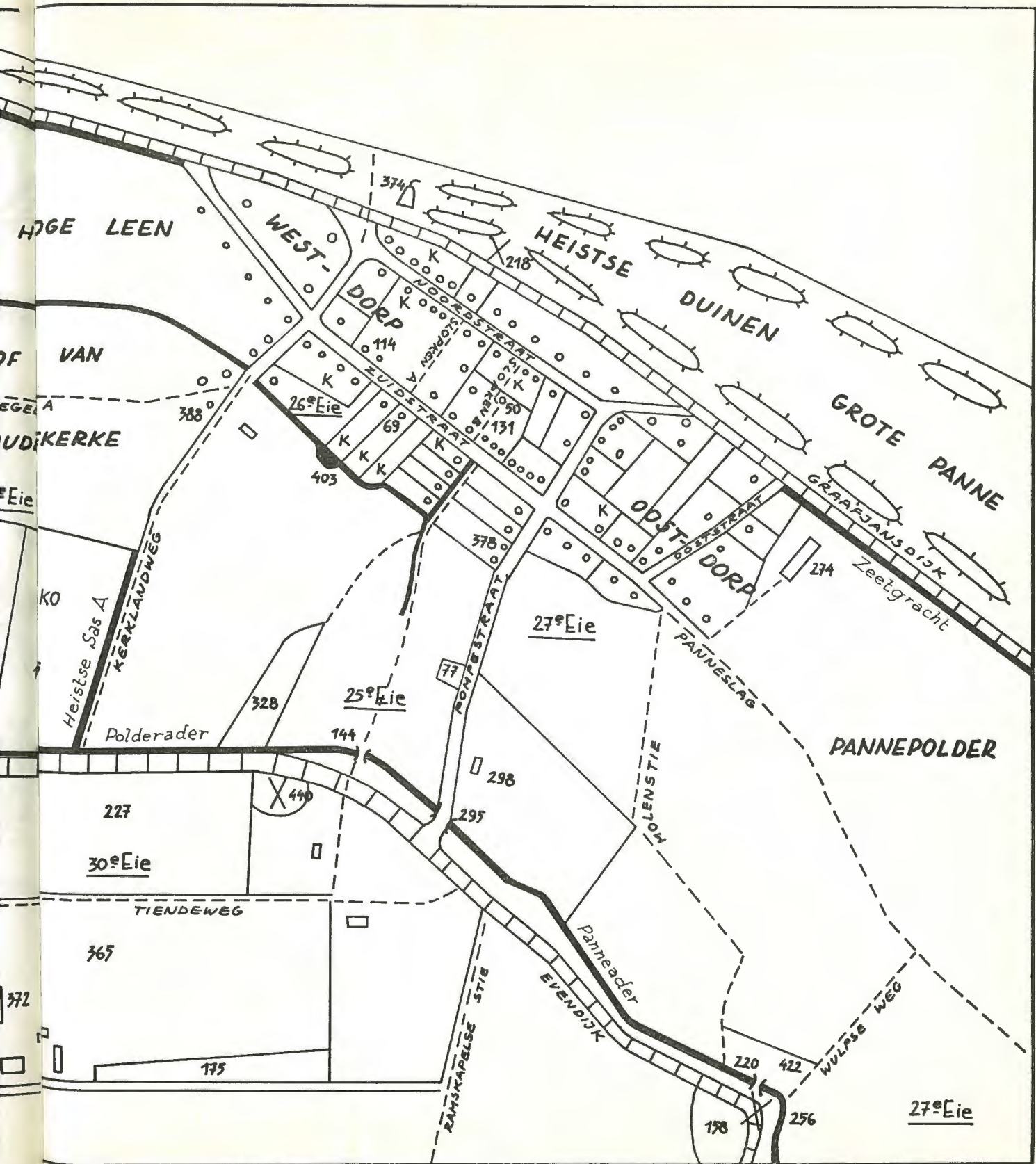
1. De Koutermolen	10. De Hoge Wal A
2. De Bouden Meitins Sluis	11. De hoeve Rode Poort
3. De Koppesluis	12. De Blauwe Duivekete
4. De Hoge Wal B	13. De Romeinse vindplaats (zie p. 19)
5. De Wallebilk A	
6. De Knibbelswaal	
7. De Logenhoekmolen	
8. De Wal ter Rugge	
9. De hoeve Veldegoed	

Kaart nr 2 : Heis ca. 1580

(Schaal : 1 cm = 25 m)

Het dorp Heis heeft een strook grond verloren en staat nu achter de Graafjansdijk. De kaart toont de bewoning van het Noord- en het Zuid-dorp, even vóór de verwoesting van Heist (zie hst. 1, par. 15). We situeren verscheidene plaatsen, die niet op de algemene kaart kunnen ingevoegd worden. Verder beschikt Heis over de Oostmolen en de Molen A (Noordmolen). We tekenen ook de wal waarop de Zuidmolen gestaan heeft.

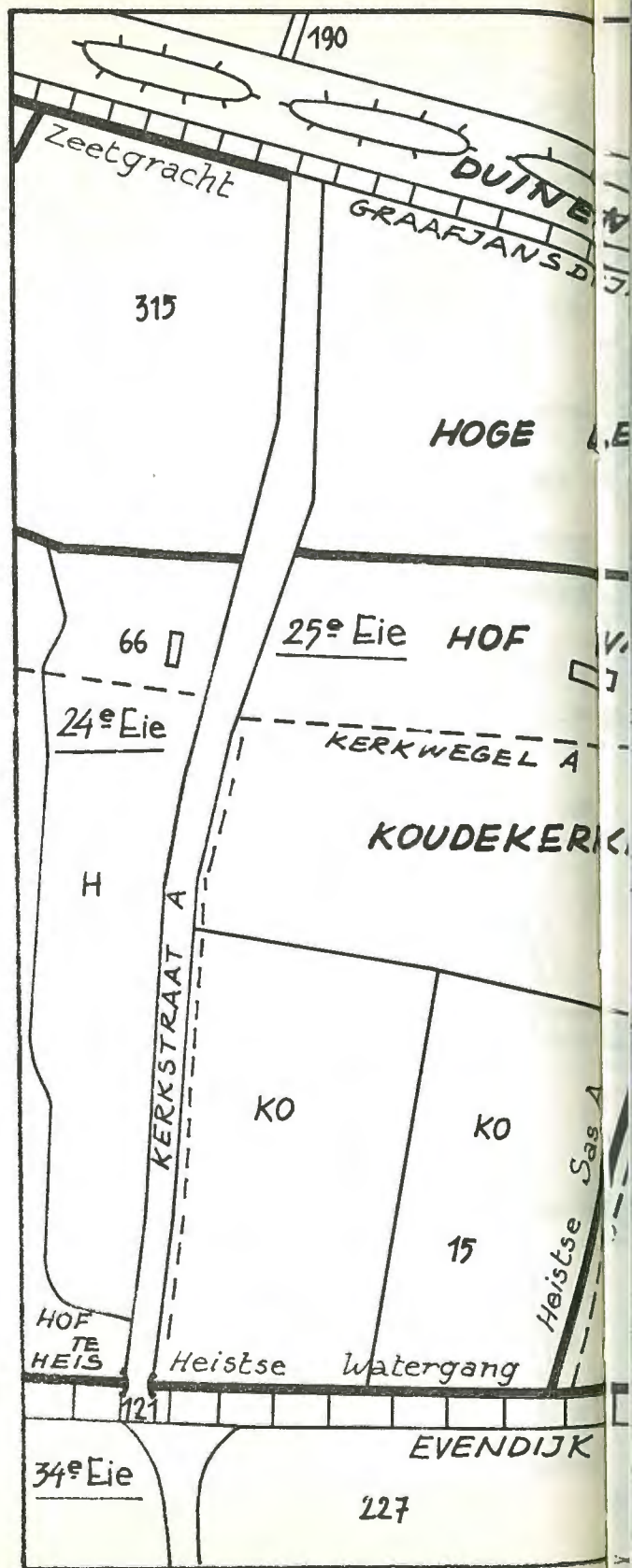

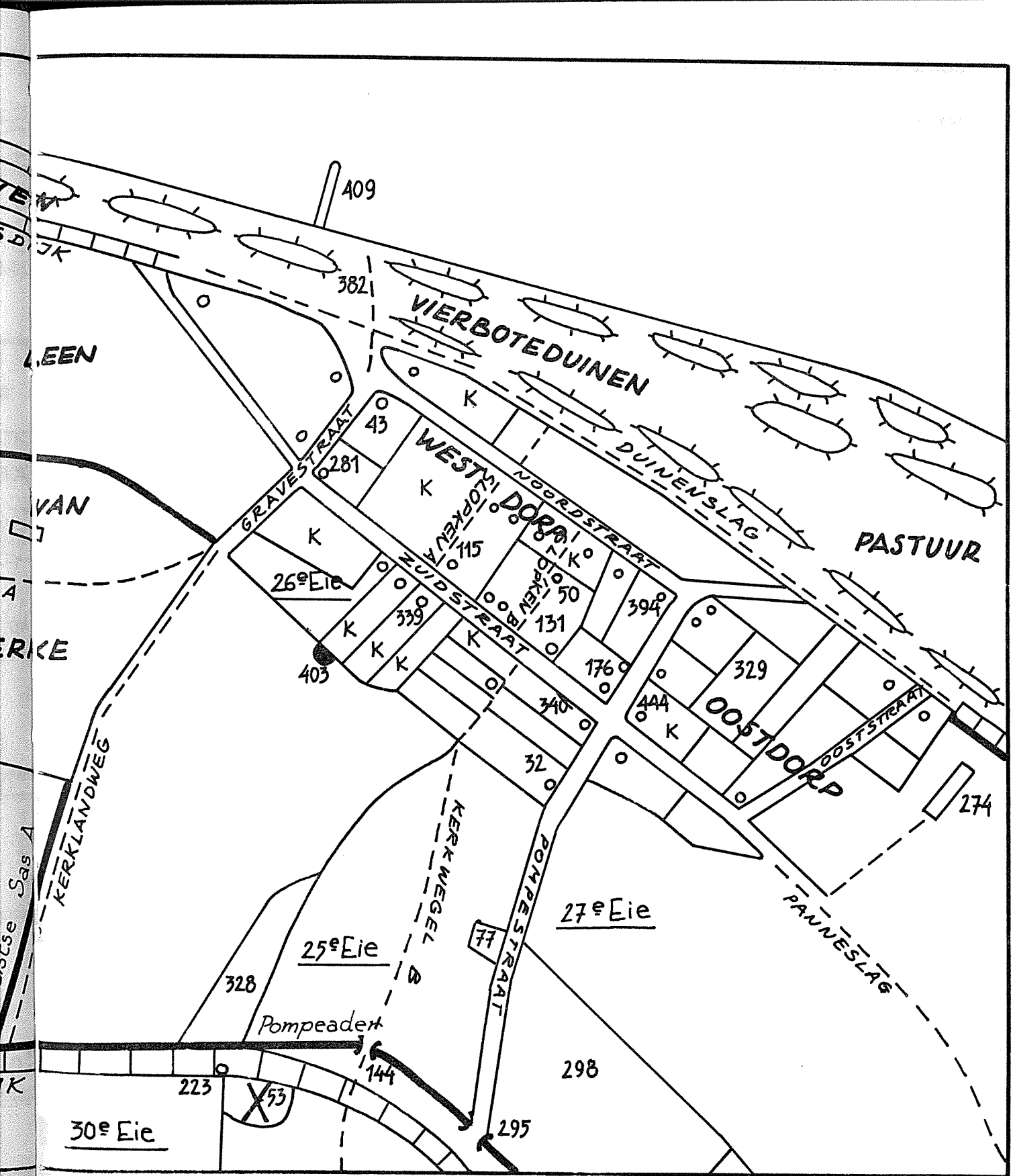

Kaart nr 3 : Heist ca. 1700

(Schaal : 1 cm = 25 m)

Hier ziet men de bewoning van het Noorddorp na de verwoesting. De Vierbote, de Eiesluis en de oudere molens zijn verdwenen. Ten zuiden van de dorpskom staat de Dorpmolen. De duingordel is in de laatste drie eeuwen oostwaarts aangegroeid. We situeren twee rijshoofden uit de oudere reeks.

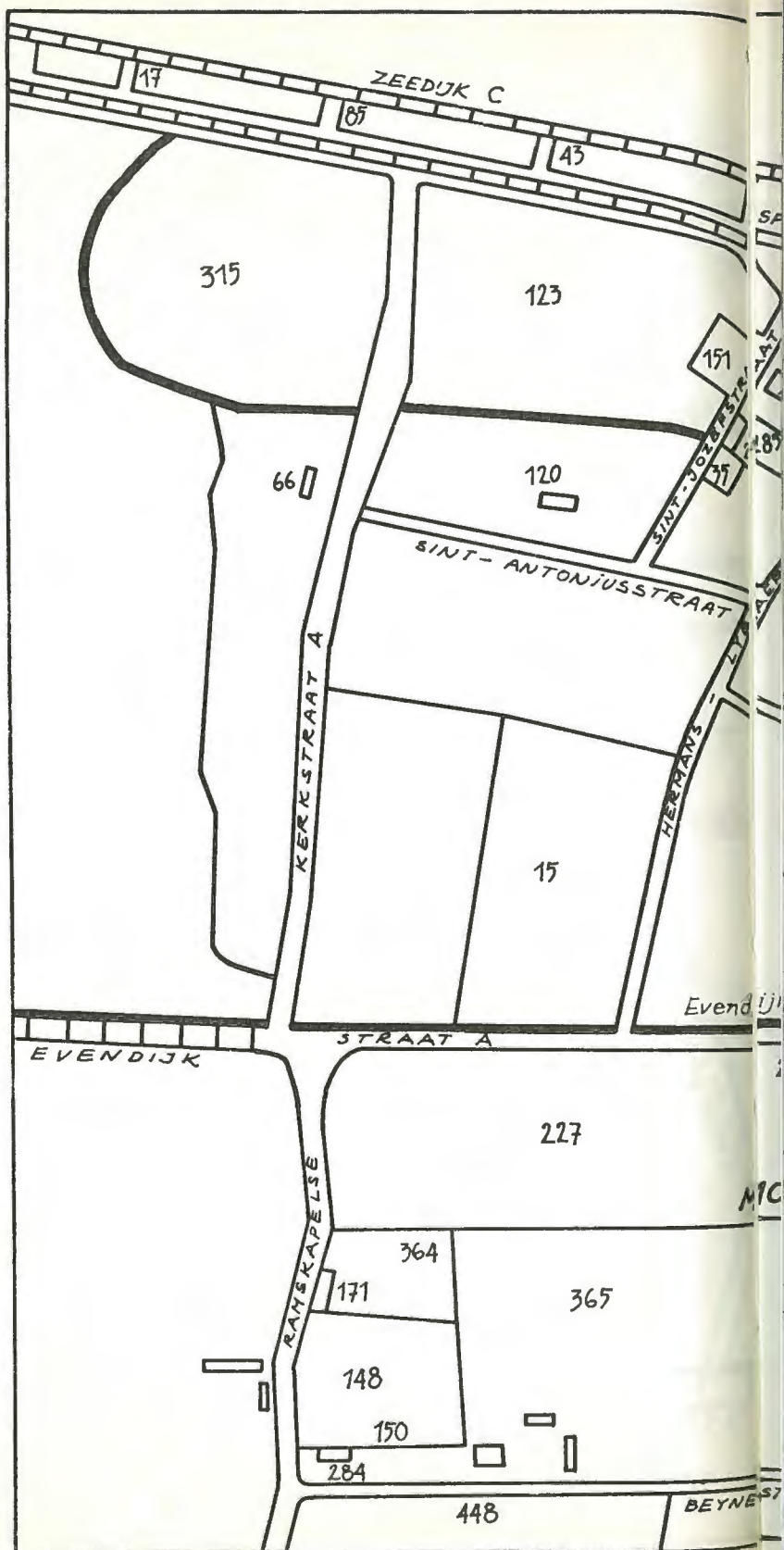

Kaart nr 4 : De badstad Heist ca. 1900

(Schaal : 1 cm = 25 m)

De kerk van Koudekerke is verdwenen. Overigens is het oude Kerkdorp ongewijzigd gebleven. Daartegenover is Heist geweldig aangegroeid. Langs de zeezijde reikt de bebouwing van de Baron de Gemblinne Straat tot de Prins Boudewijn Straat. De bewoning evolueert rond de Kerk B en in de Pannehoek. We wijzen er echter op dat het niet mogelijk was om alle hotels en villa's van de badstad op deze kaart aan te tekenen.

VIERHOEK

DUINEN

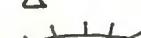

MOLENHOEK

Kaart nr 5 : (achteraan in het boek)
Toponimische kaart van Heist tot ca. 1860

(Schaal : 1 cm = 100 m)

Deze kaart omvat niet alleen het gebied binnen de oorspronkelijke parochiegrenzen, maar ook het Sas en de Hoge Duinen. Aangezien we vooral de rekonstruktie van het vroegere landschap beogen, komt de badstad niet aan bod op de algemene kaart. Maar op de kaart nr 4 vindt de lezer de toponiemen aangaande de periode 1860-1900. Zie ook de inlichtingen in de voorgaande paragraaf.

Legende :

	dijk
	waterloop
	weg
	landweg, voetpad
	oorspronkelijke parochiegrens
	jongere gemeentegrens
	terp
	hoeve
	woning
	kerk, kapel
	molen
	duin
	waterput, dijkbreuk
AR	Hof van Arzele
H	Hof te Heis
KO	Hof van Koudekerke
R	Hof van Roden
SB	Leenrente van St.-Baafsabdij
U	Hof te Upschote
V	Veldegoed
W	Hof van Weibroek

4. ALFABETISCH REGISTER

1. **ACHTERSTRAAT**: 'het rechtekken der Achterstraat' (1867) APH, Rez. 1862-1907; 'langst de Achterstraat' (1867) Gemeenteraad 1847-69; 'kassijen der Achterstraat' (1872) Gemeenteraad 1869-84.

Idem als **NOORDSTRAAT A**. Deze straat lag, van zee uit gezien, achter de duinengordel. De Achterstraat werd in 1877 met kasseien belegd.

2. **AFGELEGDE HOEK**: '1e deel... 2e deel van den afgeleyden houck' (nota ± 1700) Omm. Heist 1670, f° 27vo; 'den afgheleyden houck van zuyden de vaert' (1717) Rek. Par. Heist 1717-18, f° 7ro; 'afgeleyden houck over de vaert 1e deel... 2e deel' (1774) Sanders 488, Verp. Tiende Heist.

Een tiendegebied werd in hoeken 'geleyd', d.w.z. gelegd. De **ZUIDPARADIJSHOEK** was zeer uitgestrekt. Vanaf het midden van de 17de eeuw werd het deel ten zuiden van de **IZABELLA-VAART** meestal afzonderlijk verpacht. De Afgelegde Hoek zelf bestond uit twee delen: a. het 28ste Eie; b. het 29ste Eie met het 30ste Eie ten zuiden van de Izabellavaart.

3. **AFLEIDINGSKANAAL**: 'l'établissement du canal de dérivation des eaux de la Lys... le tracé du canal gantois' (1853) Brief Eie-Reig aan Ministerie Openbare Werken.

Het **SCHIPDONKKANAAL** werd in 1855 vanaf Deinze gegraven om het overtollige water van de Leie naar de Noordzee af te voeren. De term Afleidingskanaal, die men op sommige kaarten ontmoet, is duidelijk een vertaling van 'canal de dérivation'.

4. **AMBACHT**: 't ambocht' (1345) Rek. Eie 1345-46; 't ambocht' (1365) Rek. Eie 1365-66; 'als die cuere beclaecht was te Heys up die sluis, omme zaken van den ambochte' (1366) Rek. Eie, 1366-67; 't ambocht' (1387) Rek. Eie 1387-88.

Het Keltische woord ambact beduidt dienaar;

het middeleeuws-latinse woord ambactia betekent dienst, ambt¹. Een ambacht was een organisatie van: a. bepaalde personen binnen een bepaald vak, b.v. de ambachten te Brugge; b. binnen een streek, b.v. de 35 ambachten van het Brugse Vrije; c. binnen een waterschap. De term 'ambocht' bedoelt hier de watering **EIESLUIS**.

5. **AMBACHTSHUIS**: 'tsambocht husekin' (1345) Rek. Eie 1345-46; 'van den lande daer t s ambochts huus up staet' (1366) Rek. Eie 1363-64; 'van t s ambochts huse tote...' (1368) Rek. Eie 1368-69; 'die dit hout up daden t sambochts huse' (1372) Rek. Eie 1372-73; 'van sambochts huse toot' (1389) Rek. Eie 1389-90; 'tambocht van Eiesluis' (1517) Kaart Pourbus; 'oost van tambacht-huus' (1574) Rek. Eie 1574-75.

Het huis van het **AMBACHT**, d.i. waterschap. Idem als **SLUISHUIS**.

6. **ANDERHALF GEMET**: '(504 R) die men heet het onder half ghemet' (1317) Découvertes 250, 3, f° 347vo.

Dit perceel dat iets meer dan 1 1/2 G mat, kan niet gesitueerd worden.

7. **ARMENBILK**: 'den aermbilck' (nota ± 1700) Omm. Heist 1670, f° 70vo; 'totten armen bilcq' (1731) Rek. Eie 1731-32, f° 12vo; 'genaemt den aermen bilck' (1739) KF Heist 89, Verp. f° 42vo; 'eene partye gars ghenaeamt den armen bilck' (1775) A 186

Een weide in het 34ste Eie, die toebehoorde aan de Armendis van Heist.

8. **ARMOEDE**: 'polder ofte panhoeck in Heyst, 2e sectie d'armoe' (nota ± 1800) Aanw. 3650, f° 113ro; '2de sectie, d'aermoe, daer het dorp van Heyst in staet' (1801) Omm. Heist, f° 1ro.

Een jongere naam voor de **PANNEHOEK**. Een toespeling op de armoedige toestand van de dorpsbewoners in de 18de-19de eeuw.